

Daniel Duran i Duelt
Institució Milà i Fontanals (CSIC)

L'any 1926, Lluís Nicolau d'Olwer va iniciar les planes dedicades a la mar Negra i la Gran Tartària del seu llibre sobre la presència catalana a la Mediterrània oriental afirmant que «el comerç català amb la tempestuosa Mar Major [mar Negra] i la gèlida mar de Tana [mar d'Azof] havia d'ésser limitadíssim».² D'aleshores ençà, ningú no ha retornat sobre aquest argument i poc és el que s'ha afegit al nostre coneixement de la relació dels catalans amb la mar Negra i el rerepaís euroasiàtic. Tan sols les investigacions de G. I. Brătianu, Charles Verlinden i Michel Balard, i centrades només indirectament pels catalans, hi han aportat dades noves.³ Ara, les recerques empreses en un àmbit més ample, el de les relacions de la Corona d'Aragó i la Romània, ens han permès posar al descobert un seguit de documents procedents d'arxius diversos que pensem que són prou significatius per a impulsar una nova lectura de la tesi d'Olwer, però, en clau diferent, a la llum dels nous estudis que s'han desenvolupat darrerament en el camp de les relacions polítiques i econòmiques entre la Corona d'Aragó i la Mediterrània oriental.

1. Aquest treball s'emmarca dins del projecte PB97-1145 del Ministeri d'Educació i Ciències (MEC). El *Mediterráneo medieval desde el observatorio de la Corona de Aragón. Conflictividad e intercambios económicos*, dirigit per M. Teresa FERRER I MALLOL, i ha estat elaborat gràcies a una beca del subprograma de Promoció General del Coneixement (MEC), de la convocatòria del BOE del 30 d'octubre de 1998, FP98 46744727.

2. Lluís NICOLAU D'OLWER, *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*, Barcelona, Barcino, 1926, p. 160.

3. G. I. BRĂTIANU, *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du XIIIe siècle - 1281-1290*, Bucarest, 1929, p. 257-258, 345 (reg. 335); Michel BALARD, *Gênes et l'Outre-mer, I: Les actes de Caffa du notaire Lamberto di Sambuceto, 1289-1290*, París, La Haya: Mouton & Co, 1973, p. 119 (doc. 275), 130 (doc. 333); Michel BALARD, *La Romanie génoise (XIVe - début du XVe siècle)*, I, París, de Boccard, 1978, p. 264-269; Charles VERLINDEN, «La colonie vénitienne de Tana, centre de la traite des esclaves au XIVe et au début du XVe siècle», *Studi in onore di Gino Luzzato*, II, Milà, 1950, p. 1-25; Charles VERLINDEN, *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, II, Gent, Rijksuniversiteit, Werken Uitgegeven Door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeert, 1977, p. 930.

1. Els catalans a la mar Negra i a Àsia

L'arribada dels occidentals a la mar Negra, encapçalats sempre per genovesos i venecians, fou força tardana en relació amb la presència occidental en altres punts de la Mediterrània oriental. Fins ben entrat el segle XIII, ni genovesos ni venecians no pogueren establir les bases del que en el futur va esdevenir un fenomenal predomini econòmic a la regió.⁴ L'Imperi bizantí s'havia preocupat de controlar gelosament tota participació occidental en el comerç que passava més enllà de l'estret del Bòsfor. Si bé al segle XII ja hi havia una teòrica sanció imperial per a la llibertat comercial genovesa a la mar Negra, no fou fins a la conquesta llatina de Constantinoble, el 1204, que es forçà una obertura total de la regió pòntica, en aquesta ocasió a favor dels venecians. L'ajut proporcionat pels genovesos a la recuperació bizantina de la capital imperial, el 1261, comportà, en canvi, la llibertat de moviments a la mar Negra dels súbdits de la *Superba* i l'exclusió dels súbdits de la Ciutat de la Llacuna d'aquesta cursa; però les desavinences sorgides entre l'emperador i els genovesos obriren novament les portes a la navegació veneciana el 1268. Des d'aleshores, i a poc a poc, s'inicià l'establiment d'individus fins a la constitució dels primers assentaments de control polític occidental en poblacions ja existents, el més destacat dels quals va ser, sens dubte, Caffa.

Tanmateix, els primers moments de l'obertura de la mar Negra als occidentals no estigueren exempts de dificultats i entrebancs, i no fou almenys fins a 1315 que es pot dir que aquella penetració pogué desenvolupar-se amb relativa tranquil·litat. Fins a l'any 1313, les rutes asiàtiques que desembocaven a la mar Negra i estaven sota control mongol no foren prou estables, cosa que limitava l'atractiu comercial de la regió; i encara, les rivalitats entre els mongols, en què genovesos i venecians prengueren part, determinaren que l'estabilitat requerida per al desenvolupament del comerç i l'assentament amb un mínim de garanties fos també difícil. El 1308 els genovesos foren expulsats de Caffa pel khan Tohtu, i no hi pogueren tornar fins a 1312. A Trebisonda, els entrebancs amb què es trobaren els genovesos sembla que expliquen que no hi hagi constància d'un assentament genovès entre 1304 i 1311.⁵

La incertesa dels primers moments no desencoratjà els catalans, que feren acte de presència a la regió ràpidament, com ho prova l'aparició dels primers esments en la documentació

4. La bibliografia és abundant; una de les darreres revisions la trobem a Serghei KARPOV, *Prichornomor'e v Srednie Veka*, I-IV, Moscou, Aleteya, 1991-2000; Serghei KARPOV, *La navigazione veneziana nel Mar Nero XIII-XV sec.*, Ravenna, Edizioni del Girasole, 2000.

5. Per als orígens de la penetració genovesa i veneciana, Michel BALARD, *La Romanie génoise...*, I, p. 114-118; Michel BALARD, «Gênes et la mer Noire (XIIIe-XVe siècles)», *Revue historique* [París], núm. 270 (1983), p. 31-37; M. BERINDEI i G. VEINSTEIN, «La Tana-Azaq de la présence italienne à l'emprise ottomane (fin XIIIe-milieu XVIe siècle)», *Turcica* [Strasbourg], núm. VIII/2 (1976), p. 112-115, 130-133; Sergej KARPOV, *L'Impero di Trebisonda, Venezia, Genova e Roma (1204-1461). Rapporti politici, diplomatici e commerciali*, Roma, Il Veltrò Editrice, 1986, p. 71-77, 141-143.

més antiga conservada produïda *in situ*. En les actes del notari genovès Lamberto di Sambuceto, que instrumentà a Caffa el 1289-1290, trobem esmentats Arnau Esperat (Arnaldus Speratus) i Bartomeu de Llovell (Lovel). Tanmateix, poc es pot dir d'ells. El primer actuà com a testimoni en un contracte de reemborsament de deutes el 18 de juliol de 1289, juntament amb el notari Bernabos de Porta, però desconeixem el motiu de la seva presència a Caffa. Molt més atractiva és, en canvi, la figura del segon, en Bartomeu de Llovell, patró de la nau Sant Julià.⁶ El trobem a Caffa contractant Jacopo de Trepani, fill de Rainiero, com a mariner per al viatge que, sembla, havia d'emprendre fins a Messina, a canvi de 10 perpres i 15 carats. L'aparició d'aquest personatge i la seva embarcació, com molt bé ha assenyalat Geo Pistarino, demostren que la mar Negra havia despertat un cert interès entre alguns membres pertanyents a l'àmbit mercantil català, suficient perquè alguns s'animesin fins i tot a acudir-hi en persona.⁷ Hi ha, però, un altre aspecte que cal destacar: l'esment de la ciutat siciliana de Messina. L'illa fou, al llarg de tota l'edat mitjana, i gràcies al seu emplaçament geogràfic, el lloc d'encreuament de les rutes comercials que travessaven la Mediterrània, i els catalans hi tingueren una plataforma fonamental per al comerç oriental, paper que es veié afavorit en certa mesura pels lligams dinàstics existents entre la Corona d'Aragó i el regne de Sicília, i d'aquest amb l'Orient.⁸

La gran etapa d'esplendor per al comerç occidental a la mar Negra s'obrí el 1313 i s'estengué fins a 1343. La *Pax Mongolica*, que assegurà la tranquil·litat de les rutes que travessaven l'Àsia central pel nord i unien la Xina amb Tana i Caffa, desplaçà vers aquelles contrades una bona part del comerç de les espècies i dinamitzà els intercanvis al voltant de les costes de la *Mar Major*, on no només hi arribaven els productes de l'Extrem Orient, sinó també els de Rússia, Bulgària, el baix Danubi, etc. Aquestes condicions favorables impulsaren definitivament no només el comerç, sinó també la instal·lació de gent procedent fonamentalment d'Itàlia, però també de la Corona d'Aragó, Montpeller o Provença, i la progressiva organització econòmica, social i política d'aquests assentaments. La penetració occidental no es limità als grans centres de Caffa, la gran plataforma dels genovesos a la regió, Tana i Trebisonda, on s'observa un avantatge venecià més o menys clar, sinó que es deixà sentir encara a Heraclea, Samastri, Sinope, Simisso, Vatzia,

6. Michel BALARD, *Gênes et l'Outre-mer...*, p. 119 (doc. 275), 130 (doc. 333).

7. Geo PISTARINO, «Presenze catalane negli stabilimenti genovesi del Levante all'epoca del re Giacomo di Sicilia e d'Aragona», *Medioevo. Saggi e Rassegne* [Pisa], núm. 20 (1995), p. 32. La dificultat per a identificar amb exactitud la identitat d'un tal Pere que fa d'interpret en aquest contracte, i que l'historiador genovès pensa que podria ser d'origen català, ens ha portat a descartar-lo, si bé els arguments donats pel ligur són plausibles.

8. David ABULAFIA, «Catalan merchants and the western Mediterranean, 1236-1300: studies in the notarial acts of Barcelona and Sicily», *Viator* [Berkeley], 16, 1985, p. 209-242; Carme BATLLE I GALLART, «Les relacions entre Barcelona i Sicília a la segona meitat del segle XIII», *La società mediterranea all'epoca del Vespro: XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, II, Palerm, Accademia di Scienze Lettere e Arti, 1983, p. 147-185; Henry BRESCH, *Un monde méditerranéen: économie et société en Sicile, 1300-1450*, II, Roma, de Boccard, 1986, p. 279-283, 419; Mario DEL TREPPO, *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV*, Nàpols, L'arte tipografica Napoli, 1972, p. 160-162.

Lo Fasso, Sevastopol, Anapa (Mappa), Matrega, La Copa, Vosporo, Soldaia, Solgat, Cembalo, Perekop, Moncastro, Licostomo, Kilia, Vicina, Varna, Nesebir (Mesembria), Sozopol (Sozopoli) o Anchialos, per a citar alguns altres llocs.⁹

La consolidació de les posicions al món pòntic permeté que ràpidament aquest esdevingués també la plataforma per a un assalt de les vies comercials que conduïen fins a la Xina i l'Índia. Si fins aleshores l'únic camí per a accedir als khanats mongols o a l'Índic havia estat el que des de les costes de la Petita Armènia portava a Tabriz, on s'obrien les portes del cor d'Àsia, la relativa estabilitat que asseguraren els mongols en els camins que travessaven les estepes asiàtiques animaren a alguns a aventurar-s'hi en un intent d'aconseguir abastar-se dels productes orientals directament, sense la necessitat d'intermediaris.¹⁰ I les proporcions d'aquest fenomen superaren les de la simple aventura i el convertiren en un comerç amb certa regularitat.¹¹

Poques notícies sobre catalans han sobreviscut del període d'esplendor de la presència occidental a la mar Negra. Des dels primers documents de Sambuceto no tornem a tenir notícies de la presència catalana a la mar Negra fins a 1321, i aquesta encara fa referència a esdeveniments que podem situar a l'entorn de 1305. L'any 1321 sembla que els consellers de la ciutat de Barcelona iniciaren un procés informatiu per a estudiar els casos d'atacs o abusos comesos pels genovesos contra els súbdits del rei d'Aragó. El 21 de desembre, Guillem de Castellvell, mercader ciutadà de Barcelona, es presentà davant Pere Venrell, notari públic de la ciutat i escrivà dels dits oficials municipals, i denuncià que setze anys abans, el 1305, va contractar a Caffa un canvi de 225 aspres

9. Michel BALARD, *Gênes et la mer Noire...*, p. 36-37; Michel BALARD, *La Romanie génoise...*, I, p. 130-162, 202-207; Geo PISTARINO, «Presenza genovese nel Mar Nero fra XIII e XV secolo»; Sante GRAEROTI, *Italia e Romania, due popoli e due storie a confronto (secc. XIV-XVIII)*, Florència, Leo S. Olschki Editore, 1998, p. 63-81.

10. Michel BALARD, «Les Génois en Asie Centrale et en Extrême-Orient au XIVe: un cas exceptionnel?», *Économies et sociétés au Moyen Âge. Mélanges offerts à Edouard Perroy*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1973, p. 681-689; Michel BALARD, «Precursori di Cristoforo Colombo: i genovesi in estremo Oriente nel XIV secolo», *Atti del Convegno Internazionale di Studi Colombiani, 13 e 14 ottobre 1973*, Gènova, Civico Istituto Colombiano, 1974, p. 147-164; Roberto S. LÓPEZ, «Da Venezia a Delhi nel Trecento», *Su e giù per la storia di Genova*. Gènova: Università di Genova-Istituto di Medievistica, p. 137-159; «Les méthodes commerciales des marchands occidentaux en Asie du XIe au XIVe siècle», a M. MOLLAT, *Sociétés et compagnies de commerce en Orient et dans l'Océan Indien-Actes du huitième colloque international d'histoire maritime (Beyrouth, 5-10 septembre 1966)*, Paris, S.E.V.P.E.N., 1970, p. 343-348; «Les méthodes commerciales des marchands occidentaux en Asie du XIe au XIVe siècle», *Su e giù...*, p. 291-304; «L'extrême frontière du commerce de l'Europe médiévale», *Le Moyen Âge* [Brussel·les], núm. 69 (1963), p. 479-490; «L'extrême frontière du commerce de l'Europe médiévale», *Su e giù...*, p. 161-170; «Nuove luci sugli italiani in estremo Oriente prima di Colombo», *Su e giù...*, p. 83-135; «Trafegando in partibus Catagii: altri genovesi in Cina nel Trecento», *Su e giù...*, p. 171-186; «Venezia e le grandi linee dell'espansione commerciale nel secolo XIII», *La civiltà veneziana del secolo di Marco Polo*, Florència, Leo S. Olschki Editore, 1955, p. 37-82; Jacques PAVIOT, «Les marchands italiens dans l'Iran mongol», a Denise AIGLE, *L'Iran face à la domination mongole*, Teheran, Institut Français de Recherche en Iran, 1997, p. 71-86; L. PETECH, «Les marchands italiens dans l'empire mongol», *Journal asiatique* [Paris], núm. 250 (1962), p. 549-574.

11. Michel BALARD, *Le génois en Asie...*, p. 688.

d'argent equivalents a 1.225 lliures amb el genovès Ottaviani Doria i amb Orligo de Pi, factor d'Ottaviani, per una quantitat d'aspres equivalent a 250 lliures, els quals havia de cobrar en arribar a Alexandria, on ell mateix es dirigia a bord de la nau del Doria. Però el cobrament no es produí i per això reclamava aleshores 1.500 lliures de Barcelona. Tanmateix, el més interessant d'aquesta notícia són les circumstàncies en què Guillem es veié obligat a embarcar-se cap a Alexandria. Ell mateix relata que pocs dies després d'haver arribat a Caffa en una tarida genovesa, es dictà l'ordre d'expulsió de tots els catalans presents a la ciutat en un termini de vuit dies.¹² Això implica que no eren un element estrany dins la colònia genovesa, i que devien ser prou representatius per a decretar-ne l'expulsió, però sense que en puguem conèixer detalls. El motiu de l'expulsió és fàcil de suposar: les accions de la Companyia Catalana més al sud. L'any 1305, ens situa en l'episodi conegut com la *Venjança Catalana*, moment en què la confrontació entre els genovesos i l'exèrcit mercenari entrà en una fase de lluites obertes, per tant sembla lògic que les autoritats genoveses de la regió decretessin l'expulsió de tots els que consideraven connacionals de la Companyia. Ordes semblants deurien promulgar-se en altres llocs, com Pera i Constantinoble, si bé en aquest cas no per iniciativa genovesa. El resultat d'aquestes iniciatives i de l'actitud dels catalans, que sembla que s'arreglaren a Gal·lípoli seguint la Companyia o simplement abandonaren les terres subjectes al domini imperial, determinaren un tancament dels mercats nord-orientals, els quals sembla que no es reobriren fins al començament de la dècada següent. Això degué comportar, possiblement, un abandonament de les posicions pòntiques, que van deixar de ser freqüentades pels catalans fins al retorn d'aquests als territoris del nord de la Romània.¹³

A partir de 1343, amb la crisi oberta en el si del khanats mongols, tota aquella xarxa d'intercanvis que passava per les rutes nord-asiàtiques i que nodria part del comerç de la mar Negra, començà a declinar. La inestabilitat afectà la seguretat de les rutes terrestres, per la qual havien vetllat fins aleshores els tàrtars mateixos, tot i que fins als anys seixanta del segle XIV els mercaders occidentals encara les freqüentaven i hom els podia trobar a Pequín. Malgrat això, l'ensorrament d'aquell món es demostrà imparabile. Més encara, els problemes interns dels diferents khanats i els enfrontaments entre les diverses faccions afectaren els mateixos enclavaments situats a la riba del mar Negra, Tana i Caffa, ja en el centre de les rivalitats venetogenoveses que havien portat a la guerra oberta entre ambdós estats. El moment crític arribà quan Tamerlà arrasà Tana el 1395. Aquest seguit de circumstàncies determinaren que a la segona meitat de la centúria la mar Negra esdevingués, essencialment, un mercat dels productes dels països riberencs, amb un predomini del gra, la cera, els cuirs i els esclaus, tot esmorteïnt-se el paper de pont entre l'Orient Llunyà i l'Occident. Aquella nova dinàmica econòmica fou la que predominà encara al segle XV fins que les conquestes turques i tàrtares a la dècada dels setan-

12. Arxiu de la Corona d'Aragó (des d'ara, ACA), Cancelleria, processos en foli, lligall 8, f. 2r (apèndix doc. 1).

13. Stephen P. BENSCH, «Early Catalan Contacts with Byzantium», a L. SIMON, *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages: Studies in Honor of Robert I. Burns S. J.*, vol. I, *Proceedings from Kalamazoo*, Nova York, E. J. Brill, 1995, p. 133-160.

ta acabaren amb els darrers reductes territorials occidentals a la regió. I, tot i que el comerç amb la mar Negra no s'interrompé en aquell moment, sí que patí una profunda reestructuració, i aleshores es cloué, de fet, un dels episodis més interessants de la història europea i mediterrània de l'edat mitjana que havia posat en contacte directe l'Europa occidental, a través dels més emprenedors dels seus homes, i les terres més enllà del Bòsfor, fins a l'Extrem Orient.

Malgrat l'evolució dels esdeveniments, d'aquest segon moment de la història de la mar Negra conservem un nombre més elevat de notícies de catalans presents a la regió.¹⁴ En les actes notarials de Niccolò Beltrame, el 1344, trobem tres catalans a Caffa. Francesc Civeller de Barcelona, «burgensi et habitatori dicti loci de Caffa», apareix entre els testimonis del testament de Bernat de Masdèu de Montpeller. Tot i que la notícia és molt breu, el qualificatiu de «burgensi» sembla indicar que ens trobem davant d'un personatge perfectament establert a la ciutat, on hi resideix habitualment des de fa cert temps. Més problemes planteja, en canvi, un «Pillicono Catalano», Pericó (?) Català, esmentat en el mateix document com a deutor del difunt, ja que el valor del cognom *Català* com a gentilici que assenyalava l'origen geogràfic de la persona ha de ser pres amb cautela.¹⁵ Problemàtic també és un altre personatge que gairebé tothom coincideix a qualificar de català, un tal Joan Vicenç de Tortosa. Es tracta d'un especier instal·lat a Caffa que comprà un esclau alà, que havia estat propietat del difunt Francescotto Citae, un burgès i habitant de Caffa.¹⁶ En cap cas no s'indica que fos originari de la Tortosa de Catalunya, però el fet que l'altra Tortosa de més anomenada a la Mediterrània, la de Síria, fes temps que restava sota control musulmà, i que sapiguem que catalans originaris de la ciutat de la riba de l'Ebre viatjaven a l'Orient, ha portat a la identificació d'aquell com a català. Quatre anys més tard, el 1348, a qui trobem a Caffa és a Jacobina, filla del difunt Pere Basset, català, que, si no era mullerada, almenys compartia un estret vincle amb Oberto de Pasamorte de Piacenza, doncs aquest li deixà en el seu testament una casa en el *castro* de Caffa i diversos paraments de la llar.¹⁷

Però, sens dubte, l'episodi més interessant dels relacionats amb la presència catalana a la mar Negra és el que va ocórrer el 1351, a Caffa, que coneixem a través de diversos relats, com el del mallorquí Pere Dalmau, mariner, que es trobava a la ciutat quan es produí l'arribada de la nau

14. Això s'explica per una qüestió purament crematística, de conservació de la documentació de l'època.

15. Giovanna BALBI i Silvana RAITERI, *Notai genovesi in oltremare. Atti rogati a Caffa e a Licostomo (sec. XIV)*, Gènova, Università di Genova-Istituto di Medievistica, 1973, p. 38-16 (doc. 15). L'aparició del cognom *Català*, que al llarg del segle XIV i XV hom troba a Xipre, Creta (en aquest cas ja al segle XIII) o les illes de l'Egeu en diverses famílies, jueves, llatines o hel·lenitzades perfectament implantades en les societats de recepció, planteja un problema sobre la possibilitat d'identificar-lo amb un gentilici que indica el lloc d'origen. Si bé hi ha alguna possibilitat que es tracti de famílies amb un origen català més o menys remot, totes ja han estat totalment assimilades, com ho demostra el mateix fet de la seva hel·lenització, sense que els puguem atribuir, doncs, una pretesa catalanitat. Són el paradigma de fenòmens migratoris de caire individual vers l'Orient dels quals ho desconeixem tot.

16. Giovanna BALBI i Silvana RAITERI, *Notai genovesi in...*, p. 66-67 (doc. 29).

17. Robert-Henri BAUTIER, «Les relations économiques des occidentaux avec les pays d'Orient, au Moyen Âge. Points de vue et documents», a Michel MOLLAT, *Sociétés et compagnies...*, p. 321-322.

de Ramon Safortesa (que trobem usualment en els documents amb les formes *sa Fortesa* o *Sa Fortesa*) al port de Caffa i fou testimoni de primera mà dels esdeveniments que tingueren lloc a continuació. L'embarcació en qüestió fou la *Santa Magdalena*, una nau de dues cobertes de la qual era patró en Bartomeu de Bases, ciutadà de Mallorca. Aquesta havia salpat de Gènova l'octubre de 1350 en direcció a Nàpols amb Francesc Desvalers (que trobem usualment en els documents amb les formes *des Vaer[s]* o *Des Valer[s]*), mercader de la dita companyia, a bord. A Nàpols carregaren 570 botes de vi grec i altres mercaderies, i es dirigiren a Pera, i d'allà anaren a Caffa, on arribaren l'abril de 1351. Al mes següent, però, els genovesos ordenaren l'arrest i la detenció de la nau, les mercaderies i les persones, sens dubte davant l'esclat de la guerra entre genovesos i catalans i la presència d'una flota veneciana a la regió. El valor de les pèrdues, que incloïen la nau i la càrrega de vi, fou calculat en més de 14.400 florins d'or.¹⁸ Davant dels esdeveniments, que deuriem provocar una sensació d'inseguretat, alguns dels membres de la tripulació van embarcar-se en naus genoveses per poder tornar a Pera, des d'on pensarien que seria més fàcil tornar a Mallorca; però l'infortuni també els perseguí aleshores. En Guillem de Vilamajor, qui segurament poc després de la detenció del vaixell havia embarcat a bord de la nau del genovès Joan Babila per dirigir-se a Pera, trobant-se a les mars de la Boca del Giro, fou atacat per dues galeres venecianes patronejades per Vittor Pisani, nebot de Niccolò, el capità de l'armada veneciana. La mateixa sort varen córrer Andreu Oliver i Guillem Sunyer, mariners, o Pere Duran, mestre d'aixa, que viatjaven en la nau d'un altre genovès, Niccolò Scotto, la qual fou atacada per les galeres de Niccolò Pisani quan es dirigia a Pera, abans que fos atacada la nau de Babila.¹⁹ Davant dels esdeveniments, però, alguns altres prengueren una decisió més sorprenent, endinsar-se en el rerepaís tàrtar. Francesc Desvalers mateix s'hi aventurà obligat per les circumstàncies, i el 1357, a petició seva, el Cerimoniós li concedí un guiatge perquè ell i els seus companys poguessin retornar amb tota tranquil·litat, possiblement, a Mallorca.²⁰ Un altre dels que provaren fortuna fou Mateu Ganalor, que actuà com a factor comercial de Ramon Safortesa a la regió i que va morir assassinat en un viatge de retorn d'Urgenç amb les mercaderies d'aquell.²¹ I encara circularen per la Corona d'Aragó relats confusos de viatges per la Gran Tartària, Rússia i Índia d'alguns altres, els quals atragueren fins i tot l'atenció de la cort reial, fascinada per la geografia i la història d'aquelles contrades tan llunyanes.²²

18. Arxiu del Regne de Mallorca (a partir d'ara, ARM), A. H. 4380, f. 76v (apèndix del doc. 2); Pablo CATEURA, «Mallorca y Grecia en la baja Edad Media», *Relaciones inéditas entre España y Grecia*, Atenes, Instituto Cultural «Reina Sofia», 1986, p. 119-120.

19. ACA, Cancelleria, processos en foli, lligall 127, núm. 20, f. 29v-31r, 34r-36r, 65v-67v (apèndix doc. 9).

20. ACA, Cancelleria, reg. 1418, f. 153r-v (apèndix doc. 3).

21. ARM, A. H. 4388-4389, f. 63r-64r (apèndix doc. 10).

22. Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eva*, I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908, doc. CCCIII, p. 279-280 (11 de setembre de 1379: l'infant Joan encarrega al procurador reial de Mallorca que «cor haïam entes que en Valer d aqueixa ciutat de Mallorques, o .i. seu fa[ct]or o altre d aqueixa terra, es no ha gayre

Les conseqüències de l'episodi anterior es deixaren sentir en altres llocs de la geografia pòntica, concretament a Tana. Allà, a les darreries de 1359 retrobem Bartomeu de Bases, perfectament establert, puix havia rebut la ciutadania veneciana, i es lliurava al comerç d'esclaus, en el qual sembla que era molt actiu, si hem de jutjar per les actes del notari venecià Benedetto Bianco, que recullen diversos contractes de compravenda on actua com a part o com a simple testimoni de les transaccions.²³ No sabem si com a integrant del grup de mallorquins que havia fugit de Caffa o bé per un simple interès comercial havia arribat fins a Sarai, on havia pogut comprar, almenys, una esclava, que posteriorment va vendre a Tana.²⁴ Però les seves activitats comercials s'estengueren a altres camps com el vi o el sèu.²⁵ Amb tot, ell no era l'únic català present a l'enclavament de la mar d'Azof, doncs també hi era actiu en Domènec de Salvador, fill de Francesc de Salvador de Catalunya,²⁶ i mestre Ramon de Barcelona, un metge a qui encara retrobem el 1362 a la mateixa ciutat esmentat en dos testaments com a encarregat de certificar l'estat de salut dels testadors.²⁷

Des dels anys quaranta del segle XIV sembla, doncs, que la presència catalana a la zona estigué ben consolidada i, malgrat les circumstàncies, serví per a una tímida penetració en el rerepaís asiàtic.²⁸ Aquesta posició es mantingué ben consolidada a la segona meitat del segle XIV a

vengut de Tarteria e de les Indies, volem axi metex e us pregam que per escrit nos trametats clarament a dir tot ço que sap e comte d'aquelles partides», doc. ccccxxviii (11 d'abril de 1394: el rei Joan ordena al lloctinent del governador reial de Mallorca que com «novellament es vengut un hom avoncle den Company de la ciutat de Mallorques, lo qual, be ha .xl. anys, ana en Tartaria e en la terra del gran can ab en Francesch dez Valer, de la cita ciutat. On com nos cobejem molt veure lo dit hom e haver informacio e colloqui ab ell e saber los fets e actes que ha vistes en les dites terres, manam vos que [...] nos trametats lo dit hom»); ACA, Cancelleria, reg. 1964, f. 166r (apèndix doc. 11), 176r (apèndix doc. 12).

23. Com a testimoni en contractes de vendes d'esclaus el trobem a Archivio di Stato di Venezia (a partir d'ara ASV), Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, Not. Benedetto Bianco, fascicolo 7, f. 3v, 16v, 17r, 29v, 30v. De la seva participació en el comerç d'esclaus, ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, Nnot. Benedetto Bianco, f. 3v (apèndix doc. 4), 30v (apèndix doc. 8).

24. ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, Not. Benedetto Bianco, f. 3v (apèndix doc. 4).

25. ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, Not. Benedetto Bianco, f. 13v (apèndix doc. 6), 15r (apèndix, doc. 7).

26. ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, Not. Benedetto Bianco, f. 12v (apèndix doc. 5).

27. El 1359 apareix entre els testimonis d'un reconeixement de pagament de dues botes de vi: ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, not. Benedetto Bianco, f. (Magister Arimundus de Barzelona); de la seva presència a Tana el 1362 en deixen constància dos testaments, ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, reg. 2, not. Benedetto Bianco, f. 1r-v (31 de juliol de 1362: «presentibus discretis viris Magistro Raymondo de Barzelona, Perico Marte, phisicorum, Bernardo Bartolo, eiusdem artis, Natali Gezo, Bartholomeo de Maiari et aliis testibus ad hec vocatis specialiter et rogatis»), f. 6v-7v (30 de juliol de 1362: «presentibus discretis viris Magistris Raymondo de Barcellona et Bernardo Bartolo de Florencie, in artis phisicorum peritis, ac Lodovicho de Symon, curie nostre precone, omnibus habitatoribus in dicto loco Tane et aliis ad hec vocatis specialiter et rogatis»).

28. A la segona meitat del segle XIII i la primera del XIV les ambaixades que els reis d'Aragó enviaren als khans per-se semblaven que seguïen la ruta armènia que anava de Laiàs a Tabriz, Claude MUTAFIAN, «La Catalogne et le Royaume Arménien de Cilicie (XIIIe-XIVe siècles)», a Maria FERRER I MALLOL i Damien COULON, *L'expansió catalana a la Mediterrània a la baixa Edat Mitjana*, Barcelona: CSIC, 1999, p. 105-119 (hom hi trobarà la bibliografia sobre aquest respecte). En qualsevol cas es tractà d'iniciatives diplomàtiques.

Caffa i Tana, com ho demostra el fet que el 1386 siguin cinc catalans i set valencians els que trobem en els registres de la massaria de Caffa,²⁹ o que estigui testimoniada la presència de mercaders catalans a Tana quan aquesta fou atacada el 1395.³⁰ Aquest cicle es tancà amb la irrupció de Tamerlà en escena, que marcà l'ocàs de la presència catalana a la mar Negra. Les evidències documentals disminueixen sensiblement al llarg del segle xv, tot i que cal assenyalar que les recerques arxivístiques d'aquesta centúria no estan tan desenvolupades. Sembla clar, però, que el desgavell que provocaren les campanyes tàrtares i, el que és més important, la reorientació econòmica de la regió, en determinaren l'abandó per part dels catalans. Tot i que encara localitzarem algun mercader, ambaixador o religió a la zona, si bé sovint com a resultat d'una iniciativa reial, i, potser més sorprenentment, trobarem a Barcelona jueus russos que intentaven retornar a la seva terra en alguna nau que salpés de la Ciutat Comtal,³¹ aquella presència no fou comparable a la de la centúria anterior: la mar Negra s'havia allunyat definitivament de l'horitzó d'expectatives del món català.

2. Una visió de conjunt

Per què aquell ràpid abandó de la mar Negra? Sembla clar que les campanyes de Tamerlà i la inestabilitat perquè travessà la regió a les darreries del segle, si bé explicarien un retrocés o un abandó temporal, no en foren la causa principal, puix que passats els anys més difícils no només hi tornaren genovesos i venecians, sinó també gents provinents de punts diversos de l'Europa occidental. L'explicació caldrà cercar-la en causes estructurals, en els elements que caracteritzaven la presència catalana a la zona.

Hem tingut ocasió de comprovar com, malgrat que en el comerç català amb la Mediterrània oriental no cristal·litzà una línia estable que unís directament la mar Negra i els diversos ports de la Corona d'Aragó, sembla que no mancaren experiències en aquesta línia. L'exemple de Ramon Safortesa, Desvalers i els altres mallorquins, tot i la seva rocambolesca història, és ben il·lustratiu: una important companyia comercial que envià una nau a Caffa amb una càrrega de vi, l'esment anys més tard d'un factor comercial d'en Safortesa a Urgenč, etc.³² L'interès de l'e-

29. Michel BALARD, *La Romanie génoise...*, I, p. 267. El registre de la massaria de Caffa de 1381 també conté notícies de la presència catalana a la colònia genovesa: Archivio di Stato di Genova, San Giòrgio, Caffa Massaria, sala 34, núm. 594/1226, f. 2r (Guilleum Catalanum), 3r (Petrus de Valentiam), 8v (Iohanne Maiono, catalano), 128r (Magister Leonus, iudeus catalanus).

30. Andrea DE REDUSIIS DE QUERO, «Cronicon Tarvisinum Ab Anno MCCCLXVIII. Usque ad Annum MCCCCXXVIII. Auctore ... nunc primum in luce erumpti Ex Msto Codice Collaltino», Ludovicus Antonius MURATORIUS, *Rerum Italicarum Scriptores*, XIX, Milà, 1731, col·l. 802-D.

31. ACA, Cancelleria, reg. 3113, f. 107v (apèndix doc. 13). Haig d'agrair a Roser Salicrú i Lluç que m'assenyalés l'existència d'aquest document.

32. Sobre Ramon Safortesa, M. Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*, Barcelona, CSIC, 1995, p. 434, 506, 507, 512 i 701.

episodi és, doncs, evident i cal destacar-ne alguns fets. El primer, que els protagonistes siguin mallorquins. Si bé coneixem poc del comerç mallorquí amb l'Orient, aquest s'endevina molt actiu a través de les fonts barcelonines, venecianes i genoveses. Tot i que força vinculat al comerç barceloní, tingué també una línia de desenvolupament autònoma, afavorida pel paper de l'illa com a nus de comunicacions a la Mediterrània, que féu possible l'ús d'altres flotes, especialment la genovesa i la veneciana, per a introduir-se en aquell comerç.³³ Així doncs, no ha de sorprendre que la nau de Safortesa hagués passat pel port de Gènova, l'estrenyiment de les relacions entre mallorquins i genovesos hauria afavorit, igualment, la inserció de la ciutat lligur en la ruta comercial d'algunes naus vers la Romània. La tercera qüestió sobre la qual cal parar atenció és la dels productes intercanviats. D'anada hem vist el vi. A Caffa sabem pel propi testimoni d'alguns membres de la tripulació de la nau de Safortesa que s'adquiriren gra, petits joiells o seu, si bé sembla que la majoria destinats a l'autoconsum.³⁴ Només un producte podia estar clarament orientat a una comercialització posterior, l'esclau. Sens dubte, aquest representava un dels principals atractius de la regió pòntica per als europeus occidentals. Però, en general, i amb l'exclusió de la mercaderia humana, del ventall de productes ofert per la mar Negra els mallorquins, i en general els catalans, podien abastir-se en altres mercats, sovint més propers i freqüentats. Això darrer és fonamental per a entendre, en part, el fracàs en els intents de fer viable un comerç estable i directe amb les regions pòntiques.

Però a més de la concurrència de mercats, hi ha altres elements essencials que cal tenir en compte a l'hora d'explicar la forma que prengué la presència catalana a la zona. Malgrat que els catalans foren quasi sempre presents a la mar Negra, fins a les darreries del segle XIV ho feren en nombre molt reduït. El seu pes dins del conjunt de la població dels assentaments que visitaren fou ínfim, i a això cal afegir que no tots ells s'instal·laren de forma més o menys permanent, sinó que n'hi hagué que només estigueren de pas.³⁵ Els catalans no destacaren com a grup diferenciat i cohesionat. S'integraren en el si de les comunitats llatines, dominades per genovesos i, en menor mesura, venecians, que eren alhora una minoria respecte a grecs, armenis, tàrtars, etc.³⁶

33. Pablo CATEURA, «Mallorca y Grecia...», p. 117-179, on hom hi trobarà la bibliografia sobre aquesta qüestió. Cal afegir encara, Onofre VAQUER, «Navegació i comerç a Mallorca: segle XV, segona meitat», *Fontes Rerum Balearium* [Palma de Mallorca], núm. 1 (1990), p. 95-142; «El comerç marítim de Mallorca a la segona meitat del segle XV», *Randa* [Palma de Mallorca], núm. 29 (1991), p. 105-119; Pablo CATEURA BENNASSER, «Política, guerra i esclavitud: Cautivos griegos en la Mallorca de 1388», *Asociación hispano-helénica. Anuario de 1989, Atenes, 1991*, p. 105-143; Maria NTOUROU-ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ, «Δυτικοί στη βενετοκρατούμενη Ρομανία (Κρήτη, Μεθώνη, Κορώνη) από το 1261 ως το 1386. Γενική επισκόπηση», *Θησαυρισματα [Venècia]*, núm. 27 (1997), p. 38-45, 55; Daniel DURAN i DUÉLT, «La fi del sistema consular mallorquí i les seves repercussions en el català: El cas dels consolsats de Pera i Constantinoble», *Quaderns d'Història* [Barcelona], núm. 4 (2001), p. 155-164.

34. ACA, Cancelleria, processos en foli, lligall 127, núm. 20, f. 29v-31r, 34r-36r, 65v-67v (apèndix doc. 9).

35. Michel BALARD, *La Romanie génoise...*, I, p. 264-267.

36. L'únic esment a alguna mena d'organització dels catalans la recull el *Cronicum Tarvisino*, que parla de l'elecció de representants de cada comunitat per a negociar amb Tamerlà el seu destí abans de l'atac a Tana, Andrea DE REDUSIUS DE QUERO, «Cronicum Tarvisinum...», col·l. 802-D.

Aquesta integració fou determinada pel fet que els principals interessos comercials dels occidentals estaven fixats en enclavaments dominats per les dues repúbliques italianes, especialment Gènova. Així, els catalans estaven obligats a integrar-se, almenys a subsistir, en les comunitats controlades políticament per la *Superba* lligur o la *Serenissima* vèneta. La no-consolidació d'una xarxa d'intercanvis que unís directament la Corona d'Aragó i altres territoris vinculats a aquesta amb la mar Negra reforçà aquella tendència a la integració i assimilació dels catalans que a títol individual s'instal·laven a Caffa o a Tana, on la presència catalana, però, no arribà a ser comparable a la de la primera, segurament pel fet que aquella no deixà de ser mai un emplaçament petit i inestable.

Els dos aspectes tot just assenyalats donen la clau per a entendre qui són i què fan els catalans que hem anat trobant al llarg de la documentació revisada. Interessos i iniciatives particulars els porten fins a aquelles contrades de forma més o menys regular, com en el cas de Guillem de Castellvell, que arribà a Caffa a bord d'una tarida genovesa. Normalment semblen atrets per les possibilitats comercials, però alguns hi acudeixen per exercir el seu ofici, com l'especier Joan Vicenç o els metges Ramon de Barcelona i el jueu Lleó.³⁷ Aquesta característica, el predomini de la iniciativa particular, explica que, malgrat les desavinences i els enfrontaments bèl·lics entre la Corona d'Aragó i Gènova —que tingueren repercussions a la mar Negra, com hem pogut veure en el cas de la incautació de la nau de Ramon Safortesa el 1351, o altres episodis com els protagonitzats per la Companyia Catalana i les repressions que sembla que se succeïren—, els catalans hi retornessin i trobessin un espai per al seu desenvolupament, supeditats, això sí, al beneplàcit de les autoritats locals.

3. Conclusió

Davant de les evidències exposades fins aquí, una cosa queda clara, la mar Negra i l'Àsia no foren objectius claus per als catalans, ni comercialment ni políticament, ans al contrari. Lluny d'experiències com la veneciana o la genovesa, la presència catalana en les contrades més enllà del Bòsfor fou fruit de les iniciatives particulars d'individus coratjosos, per a qui el món que els tocà de viure era més petit de com ara ens pensem que el percebien. Mancats de suport polític de les autoritats dels seus llocs d'origen, els límits de l'acció política dels quals arribaven fins a Constantinoble i Pera; interactuant en mercats amb un interès relatiu, provinents de territoris escassament poblats, la seva acció marca clarament el límit septentrional de la penetració catalanoaragonesa a l'Orient.

37. La presència de metges i cirurgians catalans a Creta, Turquia i altres indrets de la Mediterrània oriental està ben documentada. Algun d'ells, fins i tot, afirmà haver arribat a les terres del preste Joan: Javier SORNÍ i José M.ª SUÑÉ, «Las "Receptes de Mestre Miquel"», *Revista de la Real Academia de Farmacia de Barcelona* [Barcelona], núm. 8 (1990), p. 3-12.

21 desembre 1321, Barcelona

Guillem de Castellvell, mercader de Barcelona, reclama una indemnització de 1.500 lliures de Barcelona per l'impagament de dos canvis d'aspres d'argent valorats en 1.465 lliures que s'havien contractat amb Ottaviani Doria i Oligo de Pi per ser reemborsats a Alexandria quan el barceloní es veié obligat a abandonar Caffa davant l'ordre d'expulsió dictada per les autoritats genoveses contra tots els catalans presents a la dita ciutat.

ACA, Cancelleria, processos en foli, lligall 8, f. 2r

+ Item, dicta die lune coram dicto notario comparuit G[ui]llelmus de Castr[oveteri], [mercator] civis Barchinone, et denunciavit eidem quod [X]VI anni parum plus vel minus sunt elapsi quod ipse Guillelmus erat in quodam loco vocato Gafa qui est in Maiori Mari, quo venerat ipse Guillelmus causa mercandi cum quadam tarida ianuensis et quod post aliquos dies postquam ipse Guillelmus fuit in dicto loco de Cafra fuit facta ibidem preconitzacio quod omnes Cathalani exivissent ipsum locum de Cafra infra VIII° dies tunc post ipsam preconitzacionem sequentes sub amissione corporis^a et bonorum; et quod metu ipsius preconitzacionis ipse Guillelmus misit et posuit se in quadam navi Ottoviani Doria, ianuense, que tunc itura erat ad partes Alexandrie, cum quo Ottaviano Doria dictus Guillelmus fecit cambium in dicto loco de Cafra de CCXXV aspres argenti valentes mille et ducentas viginti quinque libras barchinonensis, et cum Oligo^b de Pi, negociatore dicti Ottoviani qui in dicta navi erat, de quibusdam aspres argenti valentibus ducentas quinquaginta libras barchinonensis, que quidem peccunie quantitates debebant dari et restitui dicto Guillelmo per predictos ianuenses in Alexandriam incontinenti cum ibi veni[ss]et. Et cum ibidem essent et prefatus Guillelmus requireret iamdictos ianuenses quod sibi solverent et traderent predictas peccunie quantitates mille quadringentarum sexaginta quinque librarum de [qui]bus cum eis cambium fecerat nolunter ipsi Guillelmo de Castroveteri

ret ad proprios lares deredire licite et impune, mandantes firmiter per presentem universis et singulis officialibus nostris vel eorum loca tenentibus tam in terra quam in mari constitutis et constituendis quatenus inveniundo et redeundo vos aut aliquem seu aliquos ex eis qui vobiscum sunt non impediunt quomodolibet seu molestant nec contra vos aut bona vestra seu aliquius illorum qui vobiscum sunt in dictis partibus procedant seu pro eo quia forsan in aliquo vase non licenciato a dictis partibus non recedatis. Nos enim vos cum omnibus bonis vestris^c et al[io]s predictos vobiscum a dictis partibus redeuntes cum eorum bonis^d licenciamus et pro absolutis et quitis appellamus sint melius et largius potest dici et intelligi omni vestro bono intellectui et vestrorum, mandantes firmiter dictis nostris officialibus quod huiusmodi nostram absolucionem et licenciam firmam habeant et observent^e et contra non veniant quaviss causa. In cuius rei testimonium hanc fieri iussimus nostro sigillo pendenti munitam. Data Cesarauguste, XVII die marcii anno a nativitate Domini MCCCLVII nostrumque regnii vicesimo secundo. Visa Roma.

Iacobus Conesa, mandato regio facto per nobilem Bernandum de Capra, consiliarium vide eam dominus Rex. Idem.

^a «Relexamus», així a l'original. ^b «adire», sobre la línia d'escriptura i cancel·lat. ^c «et aliorum in dictis partibus vobiscum existentium et redeuncium», cancel·lat. ^d «et alios fins a eorum bonis», sobre la línia d'escriptura. ^e «hobservent», amb la *h* cancel·lada.

4

1359 setembre 16, Tana

Bartomeu de Bases de Mallorca, ciutadà de Venècia, ven a Bertuccio Ziurano de Venècia una esclava tàrtara anomenada Cothlu de vint anys d'edat que va comprar a Sarai per 20 aspres d'argent.

ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, Not. Benedetto Bianco, f. 3v

Die eodem.

Ser Bartolames de Bases de Maioricha, civis Veneciis, recepit fieri cartula manifestacionis unius slave nobili viro domino Bertuzio Ziurano, Sancti Pantaleonis de Veneciis, orta ex generatione tartarorum annorum viginti vel circa quam emit in Sara nomine Cothlu, precio asprorum sumorum sex bonum argenti ad iustum pondus Tane. Promitens eam varentare sibi et omnia ut supra. Pena auri librarum quinque.

Complere et dare. Testes ser Rollandus de Omnibono et Benedictus de Romagera, cives Veneciis.

ment de la vostra alta corona e bona vida e longa. Scrita a Mallorques a XXVI de nohembre en l'any de la Nativitat MCCCCLI.

Molt alt senyor, aquestes són les robes e mercaderies damunt contengudes:
Primerament, lo cors de la dita nau lo qual ha stimat ...} III^ma florins d'or
Ítem, DLXX botas de vi grech que eran en la dita nau les
quals eren vanudes, segons que diu, ha vint florins d'or la bota,
munta ...} XI^ma CCCC florins d'or
Ítem, les robes del patró e de Bernat des Valer e de mariners les quals
diu da present no poder stimar

Besant la terra que'ls vostros peus calsiguen, Guillem de Lagostera, cavaller lochtinent del noble en Gilabert de Scenteylles, governador per vós senyor en Mallorca, se comana ab vostra gràcia e mercè.

3

1357 març 17, Saragossa.

El rei Pere absol Francesc Desvalers, mercader ciutadà de Mallorca, que s'havia instal·lat en territori tàrtar, tot fugint de les possibles repressàlies genoveses en esclatar la guerra amb els catalans, i li dóna totes les seguretats perquè pugui retornar.

ACA, Cancelleria, reg. 1418, f. 153r-v

Nos, Petrus, etc. Tenore presentis carte nostre firmiter valiture absolvimus, diffinimus, remittimus et relaxamus^a vobis, Ffrancisco de Valerio, mercatori civi Maioricarum, omnem actionem, questionem, petitionem et demandam civilem et criminalem et quamlibet aliam quam contra vos et bona vestra et aliorum de quibus infra habetur mencio possemus facere, movere seu intentare in iudicio seu extra pro eo. Quia dudum sex anni sunt elapsi videlicet antequam guerram inter nos et ianuenses exorta fuisset, vos recedendo a partibus Neapolitanensis cum quadam navi Raimundi Ça Fortesa, soceri vestri, onerata vino causa navigandi ad partes Constantinopolitanas et de ipsus partibus redeundo cum dictis navi et carrico ad locum de Cafano, dicionis ianuensis,^b contingit quod auditis in ipso loco rumoribus guerre incohate inter nos et dictos ianuenses vos cupiendo evadere dimissa dicta navi adhibi-tique fuge remedio continuatis dietis transtulistis vos per terram ad partes remotissimas tartarorum a quo tempore citra traxistis moram in partibus supradictis a quibus intenditis redire, si Deus permiserit et de nostra licencia et uoluntate procedat. Cum accedere ad dictas partes velut prohibitas cuique licitum non existat placet itaque nobis per presentesque vobis concedimus ut vos et omnes alii qui in dictis partibus vobiscum fuerint seu existant cum omnibus bonis vestris et suis possitis in quocumque vase volueritis quodque magis promptum se offe-

ret ad proprios lares deredire licite et impune, mandantes firmiter per presentem universis et singulis officialibus nostris vel eorum loca tenentibus tam in terra quam in mari constitutis et constituendis quatenus inveniundo et redeundo vos aut aliquem seu aliquos ex eis qui vobiscum sunt non impediunt quomodolibet seu molestent nec contra vos aut bona vestra seu aliquius illorum qui vobiscum sunt in dictis partibus procedant seu pro eo quia forsitan in aliquo vase non licenciato a dictis partibus non recedatis. Nos enim vos cum omnibus bonis vestris^c et al[i]o[s] predictos vobiscum a dictis partibus redeuntes cum eorum bonis^d licenciamus et pro absolutis et quitis appellamus sint melius et largius potest dici et intelligi omni vestro bono intellectui et vestrorum, mandantes firmiter dictis nostris officialibus quod huiusmodi nostram absolucionem et licenciam firmam habeant et observent^e et contra non veniant quaviss causa. In cuius rei testimonium hanc fieri iussimus nostro sigillo pendenti munitam. Data Cesarauguste, XVII die marcii anno a nativitate Domini MCCCCLVII nostrumque regnii vicesimo secundo. Visa Roma.

Iacobus Conesa, mandato regio facto per nobilem Bernandum de Capra, consiliarium vide eam dominus Rex. Idem.

^a «Relaxamus», així a l'original. ^b «adire», sobre la línia d'escriptura i cancel·lat. ^c «et aliorum in dictis partibus vobiscum existencium et redeuncium», cancel·lat. ^d «et alios fins a eorum bonis», sobre la línia d'escriptura. ^e «hobservent», amb la h cancel·lada.

4

1359 setembre 16, Tana

Bartomeu de Bases de Mallorca, ciutadà de Venècia, ven a Bertuccio Ziurano de Venècia una esclava tàrtara anomenada Cothlu de vint anys d'edat que va comprar a Sarai per 20 aspres d'argent.

ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, Not. Benedetto Bianco, f. 3v

Die eodem.

Ser Bartolames de Basses de Majoricha, civis Veneciis, recepit fieri cartula manifestacionis unius sclave nobili viro domino Bertuzio Ziurano, Sancti Pantaleonis de Veneciis, orta ex generatione tartarorum annorum viginti vel circa quam emit in Sara nomine Cothlu, precio asprorum sumorum sex bonum argenti ad iustum pondus Tane. Promitens eam varentare sibi et omnia ut supra. Pena auri librarum quinque.

Complere et dare. Testes ser Rollandus de Omnibono et Benedictus de Romagera, cives Veneciis.

1359 novembre 8, Tana

Domènec de Salvador, habitant a Tana, ha rebut 108 sommi d'argent de Giuliano de Gratia de Venècia, mercader a Tana, per 600 cuirs salats que es compromet a entregar-li a Tana, posant com a penyora dues embarcacions (zigrides) que es troben al riu de la dita localitat. Pietro Passio, Ottobono Picameio i Francesco de Bando, ciutadans genovesos, es constitueixen com a avals del dit Domènec.

ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, Not. Benedetto Bianco, f. 12v

Die octo novembris suprascripti.

Dominus Dominicus de Salvador, condam domini ser Francisci de Salvador de Cathelonia, habitatori in Tane, recepit fieri cartula manifestacionis et promissionis cum suis heredibus ser Iuliano de Gratia, condam ser Nicholai de confine Sancte Agathe de Veneciis mercatori in Tane, et suis heredibus et proheredibus seu posteris suis de summis centum et octo boni argenti ad iustum pondus dicti loci Tane quos ad dicto est confessus habuisse et percepisse integraliter, promitens cum suis heredibus dare et assignare debere dicto ser Iuliano vel suo misso hic in Tana pro dictis denariis coria^a sexcenta^b salata de kanteria quadraginta de la Tana^c pro centenario neta et tarizata cum cornis tantum secundum usum dicti loci Tane et^d verum assignat dicto ser Iuliano pro sufficiente pignore suprascriptorum denariorum hic in Tane, in flumine, duas suas zigridas et navigia cum omnibus suis coredis, que zigride stare et permanere debent ad omni risichum et periculum dicti domini Dominici de Salvador et hinc videlicet per totum mensem madii proximum venturum.

Ad hec autem discreti viri dominus Petrus Passio, condam domini Manuelis, Octobon Picameio, condam domini *****, et Franciscinus de Bando, condam domini Bertoloti, omnes^e cives ianuenses, simul et semel et utrunque eorum^f in solidum ad quos vel ad quem dictus ser Iulianus, in parte et in totum se tenere voluerit, constituerunt se plezii et appacatores pro dicto domino Dominico dicto ser Iuliano de Gratia omnibus suprascriptis, promittentes dictum pignore semper varentare et ydoneum facere ad dictam quantitatem denarii,^g obligando per hoc omnes suprascripti principales et fideiussores se ipsos plura et omnia eorum bona presentia et futura cum suos heredes et successores usque ad integram satisfaccionem omnium premissorum in pena sumorum viginti boni argenti ad iustum pondus Tane.

Complere et dare. Testes ser Iohanes Griffon Santi Augusti, Ser Iacobus Zontini Sancti Iuliani de Veneciis, Mictar Banchier et Emin de Bosco, condam Beneditis, habitatores Tane.

^a «S», corregida per «C». ^b «de a», cancel·lat. ^c «de la Tana», sobre la línia d'escriptura. ^d «et» sobre la línia d'escriptura». ^e «omnes», sobre la línia d'escriptura. ^f «utrunque eorum», sobre la línia d'escriptura. ^g «et re», cancel·lat.

1359 desembre 14, Tana

Pietro Gato de Venècia, habitant a Tana, rebrà abans del mes de maig 3 sommi i mig d'argent de Bartomeu de Bases, ciutadà de Venècia habitant a Tana, per dues botes de vi de Túrpia. Rucianus Contareno, el seu factor, es constitueix com a aval.

ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, Not. Benedetto Bianco, f. 13v

Die quartodecimo.

Petrus Gato, condam ser Nicholetus Gato Sanctis Scutris de Veneciis habitator Tane, cum suis heredibus et bonnis presentibus et futuris recipit fieri cartula manifestacionis et promissionis ser Bartolameo, cathellan, de Basses, civi Veneciis habitatori Tane, et suis heredibus et proheredibus seu posteris suis de sumis tribus boni argenti cum dimidio ad iustum pondus Tane hic videlicet per totum mensem madii proximum venturum, que denarii suprascripti pro pretio duarum botis vini de Turpia quas confessus est se integraliter habuisse et percepisse.

Ad hec autem Rucianus Contareno, suprascriptus factor, eius constituit se plezium et appactorem dicto ser Bartholomeo in parte et in toto. Pena auri librarum quinque.

Complere et dare. Testes Marcus de Simon, condam Symeonis de Florencia Sancte Marie de Veneciis, et ser Iulianus de Gracia, condam Nicholetis Sancte Agathe de Veneciis, et Benedictus de Romaguera.

1360 gener 17, Tana

Iacoppo Bon, venecià habitant a Tana, ha rebut 10 sommi d'argent de Bartomeu de Bases, ciutadà de Venècia habitant a Tana, per 190 lliures de sèu incloent-hi totes les despeses, i si no pot tenir el sèu abans de mitjan mes de juny li en retrà la quantitat corresponent a aquella suma de diners, segons el seu preu en aquells moments.

ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, Not. Benedetto Bianco, f. 15

Kalendas ianuari die sextodecimo intrante, terciadecima indictione Tane 1359.

Ser Iacobus Bon, venitianus condam Muzoli de Fano civis Veneciis habitator Tane, recepit fieri cartula manifestacionis et promissionis domino Bortolameo de Basses, condam domini Stephani de Maioricha civis Veneciis habitatori Tane, de sumis decem boni argenti ad iustum pondus Tane quos confessus est se integraliter habuisse et recepisse ab dicto, promitens cum suis heredibus et bonis habitis et habendis dicto et suis heredibus et proheredibus seu posteris suis dare et assignare debere hic in Tane librarum centum et nonaginta sepi boni legale et

mercadante totaliter expeditum ab omni honore, pedagii, et similliter hinc videlicet ad medieta-
tem mensis iunii proxime venturo verum si sepum reperire non posset ^a et debeat dicto repe-
riere pro tota dicta quantitate denariorum secundum condicionem precii sepy quo erit termi-
num temporis. Pena auri librarum quinque.

Complere et dare. Testes ser Petrus Flabastro et Marchus Grimani de Candide.

^a «et teneratur», cancel·lat.

8

1360 agost 8, Tana

Bartomeu de Bases, mercader a Tana ciutatà de Venècia, rep 3 sommi i mig de Bernado de Bonhom, patró d'embarcació habitant de Rethimo, per un esclau circassià de vuit anys anomenat en llatí Francesc, que va comprar a Tana.

ASV, Cancelleria inferiore, Notai, B. 19, fascicolo 7, Not. Benedetto Bianco, f. 30v

Die eodem.

Dominus Bartholomeus, condam domini Stephani de Basses de Maioricha, civis Veneciis, ^a mercator in Tane, recepit fieri cartulam manifestacionis unius sui sclavi .d. et Bernardo de Bonhom domino et patrono prout habitatori Retimo generatione zarchassorum annorum circa octo sanum omnibus suis corpore et membrorum etc. quem emit in Tane nomine zarcassio et de inceptis vocatis in latino Franciscii pretio sumorum duos quam tres cum dimidio boni argenti ad iustum ponderis Tane, promictens in omnibus ut supra. ^b Pena auri librarum quinque.

Complere et dare. Testes ser Iohanes Contarenus, filius domini Marzi, et ser Thomas Faletro, condam domini Marzi.

^a «habitor», cancel·lat. ^b «pe», cancel·lat.

9

1361 juliol 21-28

Denúncies presentades a Bernat de Tous, governador general del regne de Mallorca, per Guillem de Vilamajor, Guillem Sunyer, Pere Duran i Andreu Oliver contra venecians pels atacs soferts a la mar Negra, i declaracions dels testimonis corresponents.

ACA, Cancelleria, Processos en foli, lligall 127, núm. 20, f. 29v-31r, 34r-36r, 65v-67v

Die mercurii XXI° iulii anno a nativitate Domini m^o CCC^o sexagesimo primo comparuit Guillelmus Vilamaior, marinarius Maioricarum, et presentavit que sequuntur.

Guillelmo Villamaior

A vós, molt honrat senyor mossèn Bernat de Tous, cavaller et Conseller del senyor Rey et Governador General del regna de Mallorques, denuncia Guillem Vilamajor, mariner et ciutadan de Mallorca, dient que VIII anys o X són passats en lo mes d'abril partint aquest de Mar Major ab una nau d'en Joan Babila, janovès, e vinent a'n Pera, terra de janoveses, fo pres en les mars de la boca del Giro en la dita nau ab II galeas de les quals era patró Vitor Pisà, nabot de Nichola Pisà, les quals eren de conserva d'aquell estol de /f. 30r/ XXX galeas de les quals era capità et ductor lo dit Nichola Pisà e la dita nau et aquest et sos béns preses ab si s'enportaren et occuparen et levaren les robes següents:

Primerament, III muyts de gra qui valien XXX perpres;

II quintars de carn salada qui valien X perpres,

un baril de caneles de seu qui valien X perpres,

un baril de mategiram qui valia XV perpres;

ítem, una caxa ab dos parells de vestits^a, un blau, altre vert; una brotxa, un tabà d'esclavina, un sego de pena comanesch, camises e bragues, una ballesta, cent passadors, un traverser, un coxí et una spasa et VI parells de calses et una cota ardia ab peyll blava et un carta de navegar, la qual caxa, vestadures et arneses valie e valer podia LX perpres e més.

Per que, molt honrat senyor, lo dit Guillem sopleque a la vestra misericòrdia que plàcia manar rebra informació de les coses denunciades per ell e, aquella reabuda, plàcia a jutgar e fer dar dels béns dels vanessians les quantitats demunt dites qui puyan en summa de CXXV perpres en los quals lo dit suplicant fo dampnificat per aquells ensemps a totes messions fetes e faedores per aquell sobre les dites coses. La vestra misericòrdia humilment implorant.

Die veneris XXIII° iulii anno predicto.

Andreu Oliver, mariner de Mallorques, testimoni jurat et interrogat dir veritat sobre les coses demunt denunciades contengudes en la dita denunciació, et dix les coses en aquella contengudes ésser veres.

Interrogat cor ho /f. 30v/ sap, e dix cor ho ha vist tot per sò con quant lo dit Guillem Vilamajor era en Mar Major aquest axí metex hi era ab la nau d'en Nichola Scota, janovès, et hoÿren dir et axí està en veritat que aquella nau en què anave lo dit Guillem la qual patronejava en Johan Babila, janovès, fo presa per dues galeas de vanessians.

Interrogat en què fo robat lo dit Guillem, e dix que en tot quant havia, axí diners con robes et mercaderies.

Interrogat con ho sap, e dix cor a cap de XX jorns aquest trobà lo dit Guillem a Contestinoble e demanà-li que feya e dix-li lo dit Guillem que era dolent et malanat que dues galeas de vanessians lo havien pres e robat.

Interrogat quants diners havia lo dit Guillem, e dix que no havia gayres diners que tots los havia esmersats en robes.

Interrogat en quines robes, e dix que en aquelles qui són contengudes en la demunt dita denunciació.

Interrogat quant podien valer, e dix que largament valien LX florins d'or. Et assò aferma aquest testimoni per sò con ve totes les robes en la nau ha hon lo dit Guillem era, oltra lo lagui que lo dit Guillem ha haüt après que fo pres de ben dos anys que estech que no poch venir per sò con no havia res e feya son poder de guanyar. Et als dix aquest que no-y sab.

Generalment fo interrogat *ut supra*, et dix que no.

Bernat Major, nat de Lansà are stadant de Mallorques, testimoni jurat e interrogat dir veritat sobre les coses contengudes en la demunt dita suplicació et denunciació, et dix saber et ésser ver sò qui-s seguex, que /f. 31r/ estró VIII anys són passats que aquest era ab una nau d'en Ramon Sarraller, proensal, en Contestinoble e damanà a un janovès que trobà qui era vengut de Mar Major si sabia res d'en Guillem Vilamajor et aquell respós que hoc, que ll galeas de vanecians los havien preses et que se'n volien manar aquell Guillem pres en Càndia. Et aquest et Guillem Puig, mestra d'axa, en continent con ho saberen anaren a les galeas dels dits vanessians qui eren bé XV o XVI et eren davant Contestinoble, et quant hi foren junts demanaren lo dit Guillem et los dits vanessians digueren a aquest et al dit Guillem Puig, «si conexets que sia català, ananats-lo-us-en», et aquests aquí metex manaren-se'n lo dit Guillem a Contestinoble et ab aquest ensemps vench-se'n assí en Mallorques. Et als dix que no-y sap.

Interrogat si los dits vanessians prengueren al dit Guillem robes ni diners, et dix que hoc, tot quant havia, que quant aquests lo tragneren de les dites galeas, en camiseta lo-n tragneren et descals.

Interrogat quines robes ni quants diners li prengueren, et dix que no-s sab com no ho haje vist, mas que ho-y dir aquest al dit Guillem, ladonchs quant lo se'n manaren, que totes les robes contengudes en la dita denunciació li lavaren los dits vanessians.

Interrogat si sab que esmena naguna li-n sia stada feta, et dix que no creu que esmena n'aja haüda, cor si ho agués, no ho demanare are.

Generalment fo interrogat si és instruhit ni subornat, et dix que no.

Ítem, si per prechs, per diners o per altre rahó no bona ha fet lo dit testimoni, et dix que no.

Ítem, si és de parentela del dit Guillem Vilamajor, et dix que no.

[...]

/f. 34r/ Die sexta iulii anno a nativitate Domini millesimo CCC^o LX° primo comparuit domina Magdalena, uxor Guillelmi Sunyerii subscripti, et presentavit honorabili domino Bernardo de Tous, Gubernatori Maioricarum, suplicationem infrascriptam:

Guillelmi Sunyerii

A la acostumada justícia de vós, molt honrat mossèn Bernat de Tous, cavaller conseller del senyor Rey Governador General del Regna de Mallorques, humilment suplicant signifique en

Guillem Sunyer, mariner et ciutadan de Mallorques, dient que VIII anys són passats o aquèn entorn que lo dit Guillem vinent de Mar Major et anant e Empera ab una nau de ^b janoveses de la qual era patró mísser Nicholoso Scoto fo pres per les XXXIII galeas de vaneciens que vengren en Serdenya con la batella fo del stol del senyor Rey ab l'estol dels janoveses, de les quals era capità mísser Nicholi Pisà, vanecià, et robes, diners, armes et arneses dejús contengudes toltes et lavades:

Primerament, li fon lavaira una ^c sclava^d tartra;

ítem, XII engans d'or que valien XLVIII florins, a rahó de III florins et quart per quescun gan;

ítem, una caxa plena d'armes et de vestadures.

Les quals sclava, engans et caxa ab les dites arneses, ab les dites vestadures lo dit Guillem Sunyer stima valer a comuna et justa stimació CC florins d'or.

Per que molt honrat senyor con lo dit suplicant sia hom qui viu de son lavor et no sia hom abundat en béns temporals, empertant suplica-us a la vostra gran justícia et pietat sobre les dites coses deura ésser provehít en tal manera que la dita robaria a la dita stimació li sia plenerament satisfeta. La vestra acustumada justícia sobre aquestes coses humilment implorant.

Qua supplicacione presentata honorabilis dominus Gubernator predictus mandavit supra contentis in dicta supplicacione informacionem recipi, et nichilominus fuit medio iuramento interrogatus, dixit quod predicta sunt vera et ea petit iusticiam et non in fraudem vel dolum alicuius.

/f. 34v/

Die sabbati XXXI° iulii anno a nativitate Domini M^o CCC^o LX° primo.

Andreu Oliver, mariner et ciutadan Mallorques, testimoni jurat et interrogat dir veritat sobre les dites coses contengudes en la dita denunciació, e dix sobre aquelles assò qui's seguex saber e ésser ver, que entorn VIII anys són passats que aquest testimoni estant en Caffa hac privat en Guillem Sunyer del qual la dita suplicació fa mensió et veu que en lo dit loch lo dit Guillem Sunyer comprà una sclava tartra de edat XXII o XXIII anys per preu de XXV florins d'or, e n'cara veyá que lo dit Sunyer era fort bé arreat de vestadures et d'armes, axí com hom del seu stament, et lo qual tenia diners en or que muntaven a ben XII engans et més, les quals totes coses aquest viu que lo dit Sunyer mes en la nau de mísser Nicholoso Scoto, janovès, lo qual partia de Caffa et anava a Empera, en la qual nau aquest era ensemps ab lo dit Sunyer et en aquella fo pres ensemps ab lo dit Sunyer et tot quant hi havien mes lo fo levat per les XXXIII galeas de vaneciens que anaren en Serdenya com la batalla fo de l'estol del senyor nostre Rey et dels janovesos, de les quals galeres era capità mísser Nichola Pisà, vanecià.

Interrogat quines armes ne vestadures lo dit Sunyer havia en la dita nau, et dix que cuyrasses, capelina, spasa, coltell et altres arneses dels quals aquest no és bé membrant, mas que-y havia vestadures diverses, cotas, gonellas, gramallas, tabà, manto, calses, camises et bragues, les quals totes coses dix aquest testimoni, entre cativa, diners, armes et robes, poder valer CC florins et més.

Generalment fo interrogat si és instruhit ni subornat, et dix que no.

Ítem, si per amor, por o mala volentat ha res dit ho cessat dir contra veritat, et dix que no.

Ítem, si d'aquesta denunciació spera haver dan o profit, et dix que no.

Ítem, si és de affinitat o parentela de la part aquest en testimoni produent, et dix que no.

/f. 35r/ Guillem Vilamajor, mariner et ciutadan de Mallorques, testimoni jurat et interrogat dir veritat sobre la suplicació demunt dita et coses en aquella contengudes et dix sobre aquella assò qui's saguex saber et ésser ver, que aquest testimoni VIII anys són passats o aquèn entorn era en lo loch de Caffa en Mar Major et conexia-hi en Guillem Sunyer del qual la dita suplicació fa mensió, lo qual aquest testimoni veyá fort bé en vestadures et armes, no res menys que aquest li viu comprar en lo dit loch una sclava tartre que podia ésser de edat de XXVIII en XXV anys la qual li costà o foren XXV o XXX florins, et veyá aquest testimoni que'l dit Sunyer havia diners, no sab emperò quants n'avia, et veu aquest testimoni et fo present com lo dit Guillem Sunyer mes la dita sclava et robes et arneses en una nau de janoveses que partia del dit loch et anave a Empera de la qual era patró mísser Nicholoso Scoto. Et partida la nau del dit loch aquest hoý et comunament que's dix en lo di[t] loch que les XXXIII galeas de vanessians que anaren en Serdenya com la batalla fo de l'estol del senyor nostre Rey et dels janoveses, de les quals era capità mísser Nicholoso Pisà, havien presa la dita nau et homens et càrrech d'aquella et alre dix sí no saber sobre les coses contegudes en la dita suplicació, sinó tan solament que aquest tant com poch veura en los fets del dit Sunyer stima valer aquelles cent cinquanta florins d'or.

Generalment fo interrogat si és instruhit o subornat, et dix que no.

Ítem, si per amor pahor o mala volentat ha res dit o cessat dir contra veritat, dix que no.

Ítem, si d'aquesta demanda o denunciació spera haver dan o profit, et dixit que no.

Ítem, si és de affinitat o parentela de la part aquest en testimoni produent, dix que no.

/f. 35v/ *Die sexta iulii anno a nativitate Domini millesimo CCC^o sexagesimo primo subscripta suplicacio fuit presentata honorabili domino Bernardo de Tous, Gubernatori Maioricarum, per dominam Ca[ter]inam, uxorem Petri Durandi infra scripti:*

A la acustumada justícia de vós, molt honrat mossèn en Bernat de Tous, cavaller conseller del senyor Rey et Governador General del regna de Mallorques, humilment suplicant signifie en Pere Duran, mestra d'axa et ciutadà de Mallorques, dient que VIII anys són passats o aquèn entorn que lo dit Pere vinent de Mar Major et anant a en Pera ab l^a nau de janoveses de la qual era patró mísser Nicholoso Scoto fon pres per les XXXIII galeas de vanecians que vengren en Serdenya com la batalla fo de l'estol del senyor nostre rey de les jenoveses, de les quals era capità mísser Nicholoso Pisà, vanecià, et robes, esclaves et armes et ferramenta dejús contengudes toltes et lavades:

Primerament, li foren lavades dues esclaves et alscons diners del nombre de les quals no és

membrant, mas bé li recorda que eren més de cent florins d'or, et una caxa plena de armes et de robes de vestir et ferramenta a obs del seu offici, les quals totes coses lo dit Pere stima valer a comuna extimació plus de CCC florins d'or.

Per que, molt honrat senyor, com lo dit suplicant sia hom jove et comens a venir en lo món et si la dita extimació no havia seria desert del món axí com ja és si Deus no li ajuda et bona justície, per tal suplique a la vostra gran justícia sobre les dites coses deurà ésser provehüt en tal manera que la dita robaria a la dita extimació de CCC florins d'or com més valgués li sia plenerament satisfeta. La vestra acostumada gran justícia sobre aquestes coses humilment implorant.

Qua suplicatione presentata honorabilis dominus Gubernator predictus mandavit super dicta suplicatione informacione recipi et nichilominus fuit dictus suplicans interrogatus, dixit ut supra in precedentibus denunciacionibus contentis.

/f. 35r/ Andreu Oliver, mariner et ciutadan de Malloques, testimoni jurat dir veritat et interrogat sobre les coses contengudes en la dita suplicació, et dix les coses contengudes en la dita suplicació ésser veres, sò és, que'l dit Pere demunt en la dita suplicació contengut VIII anys són passats o aquèn entorn vinent de Mar Major, sò és, d'un loch appellat Caffa et anant a Empera ab una nau de janoveses de la qual era patró mísser Nicholoso Scoto fon pres ensemps ab aquest testimoni per les XXXIII galeres de vanessians que vengren en Serdenya com la bataylla fo de l'stol del senyor nostre Rey et de l'stol dels janoveses, de les quals era capità mísser Nichola Pisà, vanecià, et robes, slaves, armes et ferramenta en la dita suplicació contengudes al dit Pere Duran foren toltes et lavades per los dits vanecians.

Interrogat con sab aquest que lo dit Pere Duran agués les dites dues slaves et robes et ferramenta et armes, et dix que per sò con fo present con lo dit Duran les mes en la dita nau e fo-hi present con li foren lavades.

Interrogat quant podia valer tot sò que al dit Pere Duran per los dits vanecians fo levat, et dix que més de CCC florins d'or tant con aquest pot conèixer.

Interrogat de la edat de les dites slaves, et dix que eren et podien ésser de edat a vigares d'aquest de XXV en XXVIII anys cascuna.

Generalment fo interrogat si és instruhüt o subornat, et dix que no.

Ítem, si per amor, tamor u mala volentat ha res dit o cessat dir contra veritat, et dix que no.

Ítem, si d'aquesta denunciació spera haver dan o profit, dix que no.

Ítem, si és de affinitat o perentela de la part aquest en testimoni produent, et dix que no.

/f. 36v/ Guillem Vilamajor, mariner et ciutadan de Mallorques, testimoni jurat dir veritat et interrogat sobre les coses contengudes en la dita suplicació et dix en les coses en la dita suplicació contengudes aquest saber sò que's seguex, sò és, que VIII anys són passats o aquèn entorn que aquest testimoni era a Caffa en lo qual loch aquest viu en Pere Duran en la dita suplicació contengut et fo en la sua posada diverses vegades et ab aquell hac privadesa gran e veyá que'l dit Pere Duran havia comprades en lo dit loch dues catives les quals podien ésser de edat

de XXIII en XXV anys et aquelles aquest viu que'l dit Pere Duran mes en una nau de janoveses la qual partia del dit loch et anant a Empera de la qual era patró mísser Nicholoso Scoto, janovès, et en aquella lo dit Pete Duran anà et mes totes robes, armes et ferramenta que havia, et après als cuns jorns partida la dita nau del dit loch faent sama vers Empera fon presa, segons que en lo dit loch de Caffa se comta, per les XXXIII galeres dels vanesians que anaren en Serdenya com l'estol del senyor nostre Rey ac batalla ab l'estol dels janoveses, de les quals era capità mísser Nicholoso Pisà, et robes et tot lo càrrech de la dita nau assí les dites galeres prengueren. Et alre sobre la dita suplicació dix no saber.

Interrogat si aquest sab què costaren les dites catives al dit Pere Duran, et dix que no.

Interrogat quines robes et armes lo dit Duran mes en la dita nau, et dix que vestadures, cuyrasses, capell de ferro et altres armes a eyll necessàries et ferramenta del seu offici.

Interrogat de la valia de les dites coses entre catius, armes, robes et ferramenta, et dix que no's sap, emperò aytant con eyll pot presumir totes les dites coses poden valer més de CC florins d'or larguament.

Interrogat si aquest sab que'l dit Duran agués diners als cuns, et dix que no's sab.

Generalment fo interrogat si és instruhit ni subornat, et dix que no.

Ítem, si per amor, pahor o mala volentat ha res dit o cessat dir contra veritat, et dix /f. 37r/ que no.

Ítem, si d'aquesta denunciació spera haver dan o profit, dix que no.

Ítem, si és de affinitat o parentela de la part aquest en testimoni produent.

[...]

/f. 65v/ Die XVII° iulii anno a nativitate Domini M^o CCC^o LX° primo presens suplicacio sive denunciacio fuit presentata honorabili domino Bernardo de Tous, Gubernatori Maioricarum, per Andrea Oliverii in dicta suplicacione sive denunciacione expressatum:

A la acostumada justícia de vós, molt honrat mossèn en Bernat de Tous, cavaller conseller del senyor Rey et Governador General del regna de Mallorques, humilment suplicant signifique n'Andreu Oliver, mariner et ciutadan de Mallorques, dient que VIII anys són passats o aquèn entorn que lo dit Andreu vinent de Mar Major et anant Empera ab una nau de janovesos de la qual era patró mísser Nicholeto Scoto fo pres per les XXXIII galeres dels vanecians que vengren en Serdenya com la batala fo de l'estol del senyor nostre Rey ab lo estol dels janoveses, de les quals era capità mísser Nichola Pisà, vanecià, et robes, diner, armes et forment desús contenegudes toltes et lavades:

Primerament, li fo lavada una sclava de linatge de alans la qual podia valer de justa extimació LX llibres de mallorquins;

ítem, v mugs de forment qui són XXV quarteras;

ítem, llll engans d'or que valen XIII florins, a rahó per cascun gan de III florins et quart;

ítem, una caixa;

ítem, unes cuyrasses, una ballesta, passadors, capell de ferro, spasa et punyal;

ítem, un taba, mantellina et cota ardia de drap mesclat;

ítem, IIII gonellas, II de blanquet et dues de blau;

ítem, III camises et III bragues.

Les quals totes coses lo dit Andreu, entre diners, robes, armes et forment, stima valer a comuna et justa extimació cent florins d'or.

Per que, molt honrat senyor, com lo dit suplicant sia hom qui aja a viura de son lavor et sia carregat de muller et de infants et aquells bonament no pusque provehir, emperamor d'asò suplique a la vostra molt gran acostumada justícia que li plàcia sobre les dites coses en tal manera provehir que la dicta robaria la dicta extimació li sia plenerament satisfeta. La vostra gran justícia sobre /f. 66r/ aquestes coses humilment implorant.

Qua suplicacione presentata dictus honorabilis dominus Gubernator mandavit super contentis in dicta suplicacione sive denunciacione recepi informacionem et ulterius fuit medio iuramento interrogatus, dixit ut supra.

Die sabbati XXIII^a iulii anno a nativitate Domini M^o CCC^o LX° primo.

Pere Dalmau, mariner et ciutadan de Mallorques, testimoni jurat et interrogat dir veritat sobre la dicta suplicació et denunciació et coses en aquella contengudes, et dix sobre aquella et coses en aquella contengudes saber et ésser ver sò qui's seguex, sò és, que VII o VIII anys són passats o aquèn entorn que aquest era en Caffa, terra de tartres, et estant ell en lo dit loch vench una nau que en Francesch des Valers de Mallorques patronejave, en la qual nau vench n'Andreu Oliver del qual la dicta suplicació fa mensió, et per són con aquest havia ja en Mallorques et en Serdenya privat, lo dit Andreu Oliver feu-se ab eyll et aydà-li en tot sò que poch et veyá que lo dit Oliver havia una caxa fort ben fornida de armes de robes et de vestadures, entre les altres robes aquest li veu unes vestadures mesclades noves fresques. Encara recorda a aquest que un jorn aquest aydà comprar una sclava al dit Oliver et és vigares a aquest que li costàs XXX florins, mas bé li recorda a aquest que XXX florins o més li costà, la qual comprà de una fembre armina. Et la dicta sclava diu aquest que no li recorda de quina generació era, mas que li recorda que era blanque forsa, de edat de XIII en XV anys et no era grega ni turcha, et recorda a aquest que a cap d'alscuns jorns lo dit Oliver se partí del dit loch ab una nau de janoveses que anave e Empera de la qual era patró /f. 66v/ un janovès lo qual havia nom o mísser Francescho o Nicholeto Scoto en la qual nau aquest veu que'l dit Oliver mes la dicta sclava et la caxa ab les robes et armes que'y eren. Et partida la dicta nau del dit loch a cap de als cuns jorns aquest hoý dir que les XXXIII galeres de vaneians que vengren en Serdenya com la bataylla fou de l'estol dels catalans ab l'estol dels janoveses havien presa la dicta nau et robes et càrrech d'aquella. E alre sobre les dites coses dix no saber.

Interrogat a qui aquest hoý dir que la dicta nau era stada presa per les dites galeres, et dix que no li recorda, mas que fo certa cosa segons que's dix en Caffa per tothom.

Interrogat en quines mars fo presa, et dix que a XVIII o XX milles segons que's deya del Fanar. Generalment fo interrogat si és instruhit o subornat, et dix que no.

Ítem, si és de affinitat o parentela de la part aquest en testimoni produent, et dix que no.

Ítem, si per amor, por o mala volentat ha res dit o cessat dir contra veritat, et dix que no.

Ítem, si d'aquesta denunciació spera haver dan o profit, dix que no.

Die mercurii XXVIII° iulii anno predicto.

Guillem Vilamari, mariner et ciutadan de Mallorques, testimoni jurat et interrogat dir veritat sobre la dicta denunciació et coses en aquella contengudes, et dix sobre aquella assò saber et ésser ver, que VIII anys són passats o aquèn entorn que aquest era en Caffa, terra de janoveses, ensemps ab lo dit Andreu Oliver del qual la dicta suplicació fa mensió, per sò com en Mars Majors aquest testimoni et lo dit Oliver foren preses per janoveses ab una nau d'en Fortesa de Mallorques en la qual anaven, et estans^e en lo dit loch aquest viu que lo dit Andreu Oliver era fort /f. 67r/ bé en cuns de vestadures et de armes, no res menys diu aquest que li viu en diners L o LX florins d'or. E a cap de alscons jorns aquest viu partir lo dit Oliver del dit loch ab una nau que anave a Empera de janoveses de la qual era patró mísser Nichoieto Scoto, janovès, en la qual aquest viu que'l dit Andreu Oliver mes una caxa plena de vestadures [e] armes la qual podia valer a vigares d'aquest LX florins et més. Et partida la dicta nau del dit loch, en aquell loch se dix per tothom que vanecians la havien presa, sò [és], en les XXXIII galeres que vengren en Serdenya com la batalla fo de l'estol del senyor nostre rey et l'estol dels janoveses. Et altre dix si no saber sobre les dites coses.

Interrogat si aquest viu metre sclava alcuna del dit Oliver en la dicta nau, et dix que no li recorda.

Interrogat en quines mars fo presa la dicta nau, et dix que a XVIII miles segons que's deya del Fanar.

Interrogat quines robes eren aquelles que'l dit Oliver mes en la dicta nau, et dix que de vestir et de calsar et armes, sò és, cuyrasses et altres armes necessàries a mariner.

Interrogat si aquest sab que'l dit Oliver compràs alcuna sclava en lo dit loch de Caffa, et dix que no'u sab.

Generalment fo interrogat si és instruhit o subornat, et dix que no.

Ítem, si és de affinitat del dit Oliver, dix que no.

Ítem, si per amor, por o mala volentat ha res dit o cessat dir contra veritat, dix que no.

Ítem, si d'aquesta qüestió spera haver dan o profit, dix que no.

^a «vestitis», així a l'original. ^b «janose», cancel·lat. ^c «sclavina», cancel·lat. ^d «esclava», sobre la línia d'escriptura. ^e «et estans», sobre la línia d'escriptura.

1366 setembre 6, Palma de Mallorca

Pauquet de Bellcastell, lloctinent del sotsgovernador del regne de Mallorca, recomana al dux de Venècia el venecià Martino Scarpasso, que ha estat escollit procurador per Ramon Safortesa perquè recuperi els béns del seu factor comercial, Mateu Ganalor, qui va morir en el viatge de retorn d'Urgeñ.

ARM, A. H. 4388-4389, f. 63r-64r

Egregio e manifico ac potenti viro domino Marcho Cornar, Duci Vanecie, Dalmacie et Croacie et domino quarte partis et dimidie tocius Imperii Romanie, et nobilibus ac honorabilibus et circumspectis viris dominis potestatibus, rectoribus, ancianiis, baiulis, iuratis, consulibus et aliis quibuscumque officialibus ecclesiasticis vel secularibus ubicumque terrarum iurisdiccione exercentibus vel eorum lochatenentibus ad quos presentes pervenerint. Pauquetus de Pulcro Castro, miles serenissimi et magnifici principis et domini domini Petri, Dei gratia, Regis Aragonum, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice comitisque Barchinone, Rossilionis et Ceritanie, consiliarius locumtenens in Regno Maioricarum nobilis viri n'Olfo de Proxida, militis dicti domini Regis et consiliiarii et vices gerentis generalis gubernatoris in Regno Maioricarum. Salutem et eorum officii exitum gloriosum. Cum ad nostrum pervenerit auditum ex relatione venerabilis Raymundi Sa Fortesa, mercatoris civis Maioricarum, quod Matheus Ganalor, mercator civis Maioricarum quodam factor et negociator eiusdem, veniendo de partibus Organitxi cum diversis rebus, mercibus et pecunie quantitibus ipsius Raymundi in partibus de Tartarie suum diem clausit extremum ex eo quod fuit gladio interfectus, cui Matheo tanquam abintestato defuncto succedunt Romia, uxor Petri Gassen quondam, et Catalana, uxor Bernardi Sa Franquesa quondam, sororis ex viroque latere dicti Mathei, et Bartholomeus Sançaloní et Ffrancischa, uxor Bernardi Bosch habitatoris loci Sancti Iohannis de Sisneu, et Matheua, uxor Iacobi Ballistarii habitatoris parrochie de Manacor insule Maioricarum, fratres nepotesque sive nabots dicti Mathei quondam filii legitimi et naturales Ffrancisci Sançaloní et Margarite eius uxor defunctorum sororis dicti Mathei Ganalor et predictarum Romie et Catalane prout nobis constat ex informatione super inde recepta per discretum Salvatorem Sureda, Baiulum ville de Manacor pro dicto excellentissimo domino Rege, dictique heredes et successores ipsius Mathei volentes bonam fidem agnoscere confesti fuerunt omnes, res et merces et pecunie quantitates et bona que dictus Matheus Ganalor secum habebat in dictis partibus vel alibi extra dictum Regnum Maioricarum, fore dicti Raymundi et ad ipsum et eius societatem cuius dictus Matheus erat factor pertinere et spectare et non ad dictos heredes et casu quo ad ipsos heredes pertineret fecerunt dicto Raymundo et suis cessionem et donationem de omnibus iuribus et actionibus eisdem iure hereditario abintestato dicti Mathei in dictis bonis pertinentibus ut in quodam publico instrumento inde facto vicesima prima die mensis februaryi anno presenti in posse

et auctoritate Iacobi de Seva, notario publici Maioricarum et per totam et aliam terram et dicionem serenissimi domini Regis Aragone pro eodem regentis scribaniam curie dicti baiuli de Manacor de quo instrumento nobis fuit facta prompta fides hec latius vidimus contineri. Sane cum vigore dicte cessionis prenominate Raymundus constituerit procuratorem suum Martinum Scarpasso, mercatorem et civem civitatis^a Vanecie commorantem in contrata Sancti Ffelicis eiusdem civitatis, pro petendis rebus bonis et peccunie quantitibus antedictis ut de ipsa procuracione liquide est videre serie cuiusdam publici instrumenti inde facti in Civitatis Maioricarum quinta die mensis Madii eiusdem anni in posse et auctoritate Iacobi de Corderia, notario publici Maioricarum et per totam et aliam terram et dicionem dicti serenissimi domini Regis Aragone, ut dictus nobilis vices gerens per alias suas litteras nobilitatem et prudentiam vestram circumspectam duxit cerciorandam. Ideo tenore presencium de veritate premissorum vos et quemlibet vestrum ex parte dicti serenissimi domini Regis Aragone vos et quemlibet vestrum ex debito iusticie requirimus et ex nostra affectuose deprecamur quatenus iure remediis dignemini compellere quoscumque dictorum bonorum, rerum et mercium ac peccunie quantitatum detentores et possessores ad eas deliberandum et tradendum dicto procuratori vel eius substituto maliciis exemptionibus et dilacionibus quibuscumque postpositis penitus et remotis taliter si magnificencie nobiliter et prudentie vestris placuerit vos et vestrum quemlibet in predictos habendo quod dictus Raymundus Sa Fortesa dicta bona tanquam sua propria valeat cum vestro adiutorio recuperare. Et nos vobis ad gratias et graciaram acciones merito obligemur scientes nos pro vobis similia facere et maiora et vestris consimilibus requisicionibus et deprecacionibus concedere iusticia mediante. Datum Maioricarum, sexta die mensis septembris anno a nativitate Domini millesimo CCC^o LX° sexto. Visa Berengarius.

^a «Valencie», cancel·lat.

1394 maig 16

El rei Joan reprèn el lloctinent del governador del regne de Mallorca perquè encara no li ha enviat l'home que fa uns quaranta anys estigué a Tartària i a la terra del gran khan i amb qui el monarca té desitjos de parlar.

ACA, Cancelleria, reg. 1964, f. 166r

Lo Rey.

Loctinent. L'altre dia vos scrivim per altres letres nostres que·ns trametèssets un hom qui és aquí, avoncle d'en Company, lo qual bé ha XL^a anys anà en Tartària e en la terra del Gran Can ab en Ffrancesch dez Valer de aqueixa ciutat per tal com nós volièm haver informació e col·loqui ab ell e saber los fets e actes que ha vists en les dites terres, la qual letra vos trametem per Johan

de Termens. E no havem vist lo dit hom ne resposta vostra de què som molt meravellats, per que-us manam que vistes les presents nos trametats lo dit hom. E en açò hajats sobirana diligència si a nós cobejats servir e complaure. Dada en València, sots nostre segell secret, a XVI dies de Maig del any MCCCXCIII. *Rex Iohannes.*

*Dirigitur locumtenentis Gubernatoris Regnii Maioricarum
Dominus Rex Mandavit mihi, Bernardo de Jonquerio. Probata.*

12

1394 juliol 11

El rei Joan informa el lloctinent del governador del regne de Mallorca de l'arribada de l'home que havia estat a Rússia i Tartària.

ACA, Cancelleria, reg. 1964, f. 176r

Lo Rey.

Lloctinent. Açí en Barchinona és vengut en Johan de Termens de Mallorca ab una galiota lo qual nos ha aportat lo hom de què-us havíem escrit qui és vengut de Rússia e de Tartària. E per tal com dubtam que-l dit Johan haje aquí^a donada la seguretat per rahó de armament de la dita Galiota que deu donar ne és acostumade^b dar aquí e en los altres lochs nostres per los armadors de nostra senyoria, havem presa seguretat del dit Johan que ell se representara denant vos e donara en poder vostre la seguretat acostumada de no dampnificar nostres sots-meses ne alcun qui sia en pau ab nos, perquè-us manam que si lo dit Johan senblant seguretat no ha donada que aquella d'ell reebats e aquella reebuda lexats-lo navegar ffranchament e quítia llà on se volrà, qualsevulla provisió en contrari feta no contrestant ne encara d'aquí avant fahedora. En altre manera no-l lexets partir de Malloques. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a XI dies de juliol dels any MCCCXCIII^o. *Rex Iohannes.*

*Dirigitur locumtenentis gubernatoris in Regno Miorice.
Dominus Rex mandavit mihi, Bernardo de Jonquerio.*

^a «aquí», sobre la línia d'escriptura. ^b «s», cancel·lada.

13

1433 octubre 20, Barcelona

La reina Maria ordena a tots els seus oficials que no destorbin Jehuda i Izatar, jueus del regne de Rússia, que, desitjant retornar a les seves terres, han arribat a Barcelona a la recerca d'alguna embarcació que els serveixi per a tal fi.

ACA, Cancelleria, reg. 3113, f. 107v

Maria, per gràcia de Déu, Reyna d'Aragó, etc. Lochtinent, etc. Als nobles amats e feels nostres tots e sengles capitans, patrons, algutzirs e altres oficials e persones de qualsevol naus, galeres e altres qualsevol fustes e navilis, axí de la armada del dit senyor Rey com altres qualsevol, e encara a tots e sengles oficials e sotsmesos del dit senyor Rey e nostres de ça e dellà mar on se vol constituïts e dels dits oficials lochtinents. Salut e delecció. A vosaltres e a cascú de vós notificam com Jehuda e Izatar, jueus mercaders del Realme de Rússia, per fortuna e tempestat de vent e de mar han perdudes totes lurs mercaderies e volents retornar a lur terra, són pervenguts en aquest regne e, per consegüent, en aquesta ciutat de Barchinona per cercar e trobar fusta ab la qual puxen passar e retornar en la dita lur terra; per çò, a pregàries del Rey de Navarra, nostre car frare, qui de açò nos ha scrit e los ha fet cert saulconduït, e a supplicació de alguns domèstichs e familiars nostres, vos manam de certa sciència e expressament sots obteniment de la gràcia e mercè del dit senyor e nostra e pena de mil florins d'or dels béns dels contrafahents als coffres del dit senyor applicadors que los dits Jehuda e Izatar, juheus dessús dits, ab tots lurs béns, robes, diners e altres qualsevol coses que en si aportaran per totes vos-tres jurediccions, potestats e senyories lexets anar, passar, entrar e retornar francament e segura e los pertractés favorablement e benigna. E no consintats ni permetats que sien maltractats ni los sia feta injúria^a ni dan algú en persona ni béns lurs, abans los endrecets e los provehiscats tota vegada que'n serets requests de segur passatge e saulconduït, certificant-vos que al dit seyor e a nós per los dits sguards serà plasent e agradable. Dada en Barchinona, sots nostre sagell secret, a XX dies de octubre de l'any de la nativitat de nostre Senyor MCCCCXXXIII. La Reyna.

Domina Regina presente Cancellario mandavit mihi, Petro de Colle, alias Lobet. Probata [al marge esquerra] [...] [litt]ere fuit expedita

^a «injúria», reduplicat a l'original.